

SULÁK PÉTER SÁNDOR

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar,
Történelemtudományi Doktori Iskola

In nomine populo, contra populum

Mozaikok a népbíráskodás magyarországi történetéből

Zinner Tibor: *A magyar nép nevében?*
Tanulmányok népbírásgokról,
jogászokról, diktatúráról. Nemzeti
Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2021.
240 oldal

„Az állam- és jogelmélet nem más, mint a marxizmus-leninizmusnak az államra és jogra történő alkalmazása (az állam és jog marxista-leninista vizsgálata). Ezért az állam- és jogelmélet is éles fegyvere a proletariátusnak és élcapatának.”¹ A fenti idézet sokatmondóan szemlélteti a „szocialista normativizmus” jogelméletének szellemében az 1945 utáni Magyarország joggyakorlatának szovjet mintára történő, a térség joghagyományait teljesen negligáló átalakítását. De vajon tényleg csak a totális diktatúra kiépülésétől kezdve érvényesült ez a szemlélet?

Zinner Tibor jogtörténészként lassan negyven éve foglalkozik európai összehasonlító perspektívában a népbíráóságok magyarországi történetével, a 20. századi magyar történelem koncepciós politikai pereivel, valamint a magyar jogrendszer szovjet

típusú átalakításának intézménytörténeti vonatkozásaival.

A most megjelent tanulmánykötet strukturális felépítése tudatos szerkesztés eredménye.² Az első írás kivételével a szerző reprezentatívnek szánt esettanulmányokkal szemlélteti a sztálini jogelmélet és gyakorlat magyarországi meghonosításának folyamatát: egy-egy prominens személy jogi meghurcolásán keresztül szemlélteti a „lopakodó szovjetizálás” Moszkvából vezérelt projektjének végrehajtási stációit egy demokratikus jogállam tartópilléreinek – a többpárt-rendszernek, a független bíróságoknak és a történelmi keresztény egyházaknak – módszeres erodálásán keresztül. Teszi mindezt

² Az első két tanulmány teljesen újonnan publikált írás, a harmadik a szerzőnek az Országgyűlés Hivatala és az Alkotmánybíróság által 2018. február 26-án szervezett, „Konferencia Sulyok Dezső emlékére” című rendezvény konferencia-előadásán alapul, míg az utolsó a 2019. február 13-14-én, az Országgyűlés Hivatala, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpontja és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Hivatala által szervezett, „A Mindszenty-per hetven év távlatából. Főpapi sorsok Kelet-Közép-Európában” című nemzetközi konferencián elhangzott előadásán alapul. Ez utóbbi rendezvény előadásából angol nyelvű kötet is megjelent: *The Trial of Cardinal József Mindszenty from the perspective of seventy years. The fate of Church Leaders in Central and Eastern Europe*. Ed. by András Fejérváry – Bernadett Wirthné Diera, LEV, Città del Vaticano, 2021. Magyar nyelvű kiadása megjelenés alatt.

¹ Földesi Tamás: *A proletárdiktatúra államformájának fejlődése I.* Jogtudományi Közlöny, 12. évf. (1951) 7. sz. 392. Vö. Szilágyi Péter: *Szabó Imre szocialista normativizmusa. Adalékok a szocialista normativizmus ideológiai kritikájához.* <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:zckKIwnsISwJ:https://jesz.ajk.elte.hu/szilagyi16.html+&cd=3&hl=hu&ct=c&lnk&gl=hu> (Letöltés: 2022. április 14.)

rendkívül bőséges forrásbázist mozgósítva: a Magyar Kommunista Párt (MKP) központi iratanyagán és az Igazságügyminisztérium iratain túl a Történeti Hivatal volt zárt irattárának levéltári anyagát, a Legfelsőbb Bíróság titkosan ügykezelt iratait, a Legfőbb Ügyészség irattárát, a Budapesti Népbíróság büntetőperes iratait, a Budapesti Ügyvédi Kamara Irattárát, továbbá megyei fióklevéltárak nagyközségi iratait, korabeli sajtótermékeket s végül a vizsgált korszak egykor befolyásos jogászaival, bíróival és államvédelmis tisztjeivel készített interjúit is felhasználva.

Az első tanulmány („*A magyar nép nevében?*”) a már citált „népakarat” problémájával foglalkozik. Látható, hogy eme írás az egész kötet központi része. A szerző rövid, de átfogó jogtörténeti-intézménytörténeti áttekintést ad a népbíróságok magyarországi működéséről. Elhelyezi a népbíróság intézményét a honi igazságszolgáltatás történetén belül, de nemzetközi hátterét is alaposan górcső alá veszi. A teheráni konferencián a nagyhatalmak egyértelműen kimondták, hogy a megszállt területeken elkövetett gyilkosságokért az elkövetőket felelősségre kell vonni, az elkövetés színhelyén bíróság elé állítani s az adott ország törvényei szerint elítélni. Az egyezmény végrehajtását az 1945. augusztus 8-án ratifikált londoni egyezmény biztosította. A szerző két fontos dologra hívja fel a figyelmet. Egyrészről az egyezmény szerint a felszabadított népek maguk számolják fel a fasiszmus maradványait a maguk választotta demokratikus intézményekkel. Másrészről az egyezmény háromféle bűncselekményt nevesített: béke elleni bűncselekményt (nemzetközi egyezmények megsértésével kezdeményezett háború), háborús bűncselekményt (katonai szempontból szükségtelen pusztítások a megszállt terület infrastruktúrájában) s végül emberiség elleni bűncselekményt (polgári lakosságon végrehajtott gyilkosságok). A szerző legfontosabb állítása az, hogy már a háború utáni számonkérésekre való hivatkozással megkezdődött a

törvényhozói, bírói és végrehajtói szervek megszállásának előkészítése – ugyanis az 1945. évi VII. tc. (*A népbíráskodás körében kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről*) által nevesített „népellenes” bűnök kategóriáit nem tartalmazta az egyezmény, ráadásul a Szövetséges Ellenőrző Bizottságon (SZEB) keresztül a jelenlévő szovjet diplomaták és állambiztonsági „szakértők” folyamatosan instruálták a népbíróságok működését. A népbírósági gyakorlatot kezdettől a megtorlás és a politikai leszámolások szelleme vezette. Már 1945 januárjától megfigyelhető egy sajátos kettősség a joggyakorlat személyi, szervezeti és intézményi feltételeiben. A szerző rámutat a háború utáni különleges helyzetre való hivatkozással hozott keretrendeleteknek a klasszikus jogelvek áthágását biztosító lehetőségeire: idézi dr. Kovács Kálmánt, az igazságügyi tárca államtitkárát, aki Erdei Ferenc belügyminiszternek 1945 augusztusában (!) írott levelében felhívta a figyelmet arra, hogy az Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztálya napi szinten tartóztat le bírókat és államügyészeket. Zinner Tibor ezt követően részletesen kitér az 1946. évi VII. tc. – *A demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről szóló törvény* – megalkotásának hátterére, a népbírósági tanácsok szervezeti összetételére, s az 1950. április 1-jéig meghozott büntetőítéletek kategóriáiról és időtartamáról is részletes statisztikai kimutatásokat közöl. Megállapítja, hogy „a koalíciós pártok által delegált népbírók ítélezése, a népbíráskodás a pártpolitikai csatározások színterévé vált”. (34. old.) A továbbiakban kitér a kádári megtorlás gépezete által újfent üzembe helyezett intézmény: a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1957. évi 25. törvényerejű rendeletével felállított s 1961 áprilisáig működő Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa által – nemcsak a forradalmi cselekményekkel kapcsolatosan – hozott jogerős ítéletekre.

A szerző a kényelmetlen kérdések feltevésével sem marad adós: ha mostanra a

kommunista politikai rendőrség bűnei közismertek, úgy miért nem nyilvánították semmissé a háborús-népellenes bűncselekmények vizsgálata során hasonló brutális körülmények között készített jegyzőkönyvek alapozott vádiratok nyomán kihirdetett jogerős népbírói elmarasztaló határozatokat? A szerző részletekbe menően taglalja a rendszerváltás idején felállított Történelmi Tényfeltáró Bizottság elnökeként s ez ügyben azóta is végzett tevékenységét, majd arra a következtetésre jut, hogy a III. Magyar Köztársaságra a megalakulása óta eltelt immár több mint három évtized alatt a mai napig feldolgozatlan történelmi teherként nehezednek a pártállami diktatúra által elítélt kárvallottak rendezetlen ügyei. Recenzensként fontos hangsúlyoznom, hogy ezen ügyek 84,4%-ában az első fokon, nem jogerősen kiszabott szabadságvesztés és kényszermunka-ítéletek öt év alatti elmarasztalások – tehát bármily igaztalanok is, jogilag „nem súlyosak.” A fenti okok miatt a szerző az Emberi Erőforrások Minisztériumának államtitkárával megállapodva 2014 szeptemberében a fenti ügyre vonatkozó semmisségi törvénytervezetet készített, melynek másolatát a tanulmány végén teljes terjedelmében közölte. A kötet második tanulmánya (*„Magyarország 1946-1947 fordulóján, avagy előtérben az igazságügyi hatóságok szerepe”*) a népbírókat mint a „szalámitaktikaként” is ismert politikai leszámolások legfőbb fegyverét mutatja be, célkeresztben a Magyar Testvéri Közösséggel és a Független Kisgazdapárt elnökével, Kovács Bélával. Apró ugrásokban végighalad az ominózus 1945. évi VII. tc. alapján indított törvénytörő büntetőpercek prominens áldozatain: Meskó Zoltán volt nyilas országgyűlési képviselő, vitéz Béldy Alajos vezérezredesen – a Nemzetőrség főparancsnokán – és Demény Pál többszörösen is meghurcolt kommunista politikuson keresztül végül eljut a Magyar Testvéri Közösség-perig s tovább. Kétségtelen fordulópontot jelentett az 1946. évi VII. tc. alapján szervezett népbírói tanácsok működése,

ahol a politikai rendőrség közvetítésével az MKP vezetése határozta meg a bíró és az ügyész személyét, valamint az ítélet indoklásának politikai irányvonalát. A szerző rámutat az akkori törvények szerint is alkotmányellenes működés lényegére: Rajk László belügyminiszter és Ries István igazságügy-miniszter feladataikat nem a kormányulésen a hatályos büntetőeljárás szabályok figyelembevétele mellett a miniszterelnöktől kapták, hanem az akkor még létező többpártrendszerben az egyik párt, az MKP Központi Vezetőségének egy párthatározata alapján folytatták tevékenységüket. Beteekintést nyerhetünk továbbá a „beismerő vallomások” elkészítésének körülményeibe, a közvélemény ezzel párhuzamos dezinformálásába a politikai érdektagságoknak a „demokrácia-reakció” dichotóm fogalom-párra való redukálása által. Azt is megtudhatjuk, hogy a Legfelsőbb Ügyészség hogyan működött együtt a BM ÁVH-val, valamint a tárgyalási folyamatokban és az 1947. július 2-i másodfokú halálos ítéletek meghozatalában a SZE-en keresztül a szovjet hatóságok miként működtek közre. S habár a népbírói ítéletet az Alkotmánybíróság (AB) az 1990. évi XXVI. – második semmisségi – törvény alapján hatályon kívül helyezte, a verdiktet mégis a szerző mondja ki azzal, hogy a polgári pártok helyett valójában a Magyar Kommunista Párt intézett támadást az új demokrácia ellen, s ötletesen kifordítja a marxista terminológiát azok alkalmazói ellen, amikor – érzelmileg némiképp elfogultan – Moszkva ötödik hadoszlopának nevezi őket. (112. old.)

A harmadik írás (*„Dr. Sulyok Dezső és a népbírók”*) a címszereplő néppüvész és politikus ellehetetlenítésén keresztül mutatja be, hogyan kerültek a formálódó diktatúra célkeresztjébe a független bíróságok. A szerző röviden áttekinti Sulyok Dezső pályaképét³ néppüvésszé válásáig. A bibói ér-

³ Vö. Szerencsés Károly: *A nemzeti demokráciáért. Sulyok Dezső. 1897–1997*. Pápa, 1997.

telemben demokrata, kiscgazda Sulyok már a pártba való 1937-es belépése előtt felszólalt a jobbra tolódó politikai irányvonal ellen. Zinner reflektál a Sipos Péter és Szerencsés Károly közötti történészvitára⁴ is annak kapcsán, hogy a népbügyész, aki ugyan Imrédy Béla volt miniszterelnök 1945. november 14–21. közötti büntetőperében a vádat képviselte, később miért minősítette mindhárom vádlott – Bárdossy László, Imrédy Béla és Szálasi Ferenc volt kormányfők – végrehajtott halálos ítéletét törvénytelennek. A 81/1945. M. E. sz. rendelet 11.§ 1–4. – népbíráskodást lehetővé tevő – pontjain túl megvádolták Imrédyt a 11. §. 1., 2., 4. és 6. pontjába ütköző háborús bűnökön túl a 15. §. 1., 4., valamint a 17. §. 2. és 3. pontjába ütköző s a londoni egyezményben nem rögzített és szándékosan definiálatlan „népellenes” bűnök és hűtlenség elkövetésével. A jogértelmezési probléma lényege az, hogy a jogszabály jogalkotójának tudatos pontatlanságai kiszélesítették a büntetőjogi felelősségre vonás kereteit, a végül elfogadott törvény a hatalom erőszak jellegének teremtett jogalapot. Ezt Sulyok is pontosan látta: ezért is nevezte „hóhértörvénynek”. A szerző e tanulmánnyal állít emléket egy hivatását komolyan vevő jogásznak, aki minden tévedése ellenére tűpontosan látta, hogy a bírói és végrehajtói hatalom megszállása hová vezet, s aki a jogállamiság egyre szűkülő tereinek egyik utolsó utóvédharcosa volt.

A kötet utolsó tanulmánya („*Kik hurcolták meg a bíborost? Rákositól a titkosrendőrhöz*”) egy már kellő alapossággal elemzett témát dolgoz fel, teljesen új megvilágításban. Mindszenty József esztergomi bíboros-hercegprímás élete és pályája közismert,⁵ ám a szerző a bíboros elleni kon-

cepciós per megtervezésében és lebonyolításában részt vevő vezető pártfunkcionáriusok, bírák és ügyészek, valamint államvédelmis „szakértők” pályaképének alapos prozopográfiai vizsgálatát tárja az olvasó elé. A bíboros 1948. december 26-i letartóztatásától az 1949. július 9-i jogerős ítéletéig követi a szálakat, miközben ezzel párhuzamosan mutatja be a belügy és a rendőrség megszállásával az erőszakszervezetek monopolizálását. Felhasználta az egykori ÁVO Egyházi Alosztályának vezetőjével, Décsi Gyulával a nyolcvanas években készített interjút, melyből részletesen kiderülnek a bíboros meghurcolásához szükséges dokumentációs háttér előállításának körülményei, ahogyan részletes leírást kaphatunk a politikai nyomozószervek „vizsgálat” címén alkalmazott eszköztáráról is. A recenzens számára egyaránt érdekes és megdöbbentő volt, ahogy a szerző a belső használatra szánt állambiztonsági források és idézett interjúrészek segítségével közről láttatja, miként vált lehetségessé, hogy egy akkori-ban még koalíciós kormányzás alatt álló ország egyik pártjának a vezetője csak úgy szabadon betekinthesse a nyomozati eljárás bármelyik szakaszába.

Néhol előfordulnak pontatlanságok a kötetben, például a 97. oldal utolsó bekezdése Nagy Ferenc miniszterelnök ellehetetlenítése kapcsán: „Szokás szerint az MDP PB hozta meg a vonatkozó határozatokat, így ezúttal 1947. március 6-án is.” A két munkáspárt „fúziója” 1948 nyarán következett be. A néhol érzelmileg elfogult fogalmazásai véleményem szerint bocsánatosak, mivel nem egyének, hanem egy politikai csoport működése felett mondott ítéletet. A rendkívül informatív jegyzetapparátus továbbá néhol megnehezítette a folyószöveg gondolatmenetének a követését. Az olvasó számára úgyszintén a befogadást nehezítő tényező lehet, ha a jogtudomány terminusainak ismeretében nem kellően járatos, mely

⁴ Vö. Sipos Péter: *Imrédy Béla pere a népbíró-ság előtt*. In: Sipos Péter – Sipos András (szerk.): *Imrédy Béla a vádlottak padján*. Budapest, 1999. 63–72.

⁵ A főpásztor eddigi legújabb és legalaposabban dokumentált életrajzi monográfiáját lásd: Ba-

logh Margit: *Mindszenty József (1892–1975)*. 1–2. köt. Budapest, 2015.

körülmény alaposan megszüri a recenzens számára az ajánlaskor szóba jöhető célközönséget. Mindezzel együtt kiemelkedően fontos kötet született, mely a népbíróságok létrejöttétől kezdve, azok alaki törvénysértéseinek és jogsértő működésének feltárásán keresztül egy megszálló nagyhatalom által patronált, egyeduralomra törő politikai csoportnak a demokratikus jogállam három legfontosabb tartópillére elleni módszeres adminisztratív hadviselését, egyszersmind a magyar jogszolgáltatás szovjetizálását rendkívül komplex módon dokumentálja.

A könyv végeztével egyértelművé válik a kötet szerkesztésének módja mögött meghúzódó motiváció: mindhárom esettanulmány bizonyágtételként szolgál a bevezető tanulmány végén közölt törvénytervezet szükségessége mellett. Zinner Tibor hangsúlyozza, hogy az Alkotmánybíróság 1994-es vonatkozó határozata (26/1994. I. 14.) leszűkítette a diktatúra alatt elkövetett bűnökért lehetséges felelősségre vonás kereteit, és elmulasztotta az el nem követett bűnökért elítéltek mentesítését. Zinner Tibor ennek kíván egy esélyt adni. *In nomine populo – pro populum.*